

Buket Uzuner'in *Su, Toprak ve Hava* Adlı Romanlarında Türk Mitolojisinin İzleri

ÖĞR. GÖR. H. NEŞE APAYDIN*

Öz

Buket Uzuner'in tabiat dörtlemesi olacağı anlaşılan "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları" üst başlığını taşıyan romanlarından şimdiye kadar *Su* (2012), *Toprak* (2015) ve *Hava* (2018) yayımlanmıştır. Yazar, romandaki olayları "bugün Anadolu'da yaşayan bütün kültürlerin günlük yaşamına sinmiş kadim Kaman geleneklerimizden ve Orta Asya ile Sibiryaya mitolojilerinden esinlenerek" kurguladığını belirtmiştir. Roman kahramanları günümüzde yaşıyor, çağımızın sorunları ile mücadele ediyor olsalar da gündelik yaşam tarzlarında ve düşüncelerinde geleneksel kültürü sürdürmektedirler. Bu makalede dörtlemenin şimdiye kadar yayımlanan üçü, yani *Su*, *Toprak*, *Hava* değerlendirilecektir.

İnsanın en büyük güç olarak gördüğü, onu anlamaya, çözmeye ve alt etmeye çalıştığı; kendini onun içinde konumlandırmaya uğraştığı doğa, tarih öncesi çağlarda mitoloji yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Antropolojinin çalışmaları bize insanlığın farklı coğrafyalarda, farklı kültürel yaşamları olsa bile insan zihninin her yerde benzer şekilde çalıştığını, psikolojik iç dünyasının aynı olduğunu göstermektedir. Toplumların mitlerine, mitolojik kahramanlarına baktığımızda da tespit edilen çeşitli benzerlikler, bunu düşündürmektedir.

Bugün Anadolu'da yaşayan insanların hayatında da Orta Asya ve Sibiryaya mitolojilerinin, geldiğimiz topraklardaki kadim halkların yaşantılarının ve mitlerinin izleri görülmektedir. Günümüzde doğayı egemenliği altına almış *insanın* doğadan uzaklaşması, onun kaynaklarını tüketmesi, doğa karşısında güçlüyken güçsüz duruma düşmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle son yıllarda insanlık yeniden doğaya dönme, kadim geleneklerin izlerini taşıyan yalın bir yaşam oluşturma çabasına yönelmektedir. Çağdaş insanın doğaya, kadim geleneklere ve mitolojiye dönüş çabasının yansıtıldığı Buket Uzuner'in *Su*, *Toprak* ve *Hava* romanları, makalede ekoeleştiri, ekofeminizm bağlamında incelenecektir.

Anahtar sözcükler: Buket Uzuner, Türk Mitolojisi, Kaman Geleneği, Ekoeleştiri, Ekofeminizm

THE TRACES OF TURKISH MYTHOLOGY IN BUKET UZUNER'S NOVELS *SU*, *TOPRAK* AND *HAVA*

Abstract

Buket Uzuner's novels of *Su* (2012), *Toprak* (2015) and *Hava* (2018) that will presumably be nature tetralogy and carry the name of *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları* as main

* Çukurova Üniversitesi, neseapaydin@yahoo.com, orcid.org/0000-0002-7989-6369

Gönderim tarihi: 01.11.2019

Kabul tarihi: 29.11.2019

heading have been published so far. The author states that the events in the novel are “fictionalized by the inspiration of the ancient Kaman traditions and the myths of Central Asia and Siberia that have permeated the daily life of all cultures living in Anatolia today”. Even if the heroes of the novel are alive today and they are struggling with the problems of our age, they are still maintaining the traditional culture in their daily lifestyles and thoughts. In this paper, three of the tetralogy (*Su*, *Toprak* and *Hava*) published so far will be evaluated.

The nature that human sees as the greatest power, tries to understand, figure out and overcome, in which s/he struggles to locate herself/himself had been tried to be solved through mythology in prehistoric times. The studies of anthropology show us that even though humanity has different cultural lives in different geographies, the human mind works in a similar way everywhere and its psychological inner world is the same. When we look at the myths and mythological heroes of the societies, identified various similarities prove that.

Today, the traces of Central Asian and Siberian mythologies, the traces of ancient people’s lives and the myths in our lands are seen in the lives of the people living in Anatolia. Today, the human who have dominated the nature is consuming its sources and living away from it. Hence, human becomes weak when s/he is strong against nature in the first place. For this reason, in recent years, humanity has turned towards an effort to return to nature and to create a simple life carrying the traces of ancient traditions. Buket Uzuner's novels of *Su*, *Toprak* and *Hava*, reflecting the efforts of modern man to return to nature, ancient traditions and mythology will be analyzed in the context of ecocriticism and ecofeminism.

Keywords: Buket Uzuner, Turkish Mythology, Kaman Tradition, Ecocriticism, Ecofeminism.

GİRİŞ

Buket Uzuner’in *Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları –Su* (2012), *Toprak* (2015) ve *Hava* (2018) romanları, son yıllarda Batı edebiyatlarında daha fazla rastlanan “doğa yazını”nın bizim edebiyatımızdaki ilk örneklerindedir. Bu kanının oluşmasında yazarın eserini “bir tabiat dörtlemesi” olarak sunması ve “bugün Anadolu’da yaşayan bütün kültürlerin günlük yaşamına sinmiş binlerce yıllık kadim Kaman geleneklerine, Orta Asya ve Sibiryta mitolojilerine dayandırdığını söylemesi etkili olmaktadır” (Uzuner, 2012, s.V). Dörtlemenin yayımlanmış olan ilk üç romanında işlenen temalar, yazarın bu temaları işleyiş tarzı ve romanların genel akışının dışına çıkarak verdiği bilgiler, yapmak istediğinin, bir “doğa yazını” örneği olduğu kanısını pekiştirmektedir. Bu çalışmada Türk mitolojisine dayanan, ekofeminist bir bakış açısıyla yazılan romanların ekoeleştirel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Mitolojiler, insanın doğayı anlama ve onunla baş etme çabasının bir ürünü olarak kabul edilebilir. M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci* adlı eserinde "mitos" sözcüğünü Eski Yunancada "kaos"un karşıtı," kozmos"un karşılığıdır, diye açıklar (Saydam, 2017, s.9). Burada "kaos" karışıklık ya da düzensizlik değil, sonsuza açılan karanlık anlamına gelmektedir ki onun karşıtının, mitos'un, "kozmos"la aynı anlama gelmesi daha anlaşılır bir durumdur. Saydam "mit" in bir "anamlılık ihtiyacı" olduğunu söyler; mitlerin bireysel ve evrensel olanı örtüştürdüğünü, her bireyin de atalarının öykülerinde kendi kökenini bulduğunu belirtir (Saydam, 2017, s. 53-56).

Buket Uzuner

Claude Levi-Strauss *Mit ve Anlam*'da insanlığın ayrı ayrı bölümleri arasında kültürel ayrımlar olsa da insan zihninin her yerde bir ve aynı olduğunu, aynı yetilere sahip bulunduğunu belirtir (Levi-Strauss, 1986, s. 31).

Farklı coğrafyalarda yaşamak, maruz kalınan koşullardan kaynaklanan kültürel çeşitlilik yaratsa da toplumların ortak bilinçdışıyla oluşturulmuş mitlerindeki biçimsel farklılık mitlerin özünü etkilemez, "insana özgü olan" her şey aynı kalır. Bilgin Saydam bunu şöyle ifade etmektedir: "Mutlak doğadan mutlak tine uzanan ve uzun ya da kısa döngülerle tekrarlanarak ilerleyen insanlık serüveni farklı kültürlerde/ bireylerde farklı aşamalarıyla hep aynı insan özüne göndermeyle anlaşılabilir." (Saydam, 2017, s. 59)

Psikomitoloji açısından mitleri inceleyen araştırmacılar mitlerle rüyalar arasında benzerlik kurarlar. Rüyaları bilinçaltıyla ilgili kişiselleştirilmiş mitler olarak görüp mitlerin ise kişisellikten çıkarılmış toplumsallaştırılmış ortak bilinçdışının oluşturduğu rüyalar olarak görülebileceğini söylerler. (Saydam, Campbell gibi araştırmacılar da bu görüş öne çıkar.) Toplumun ortak bilinçdışının ortak bilinci etkileyerek ortak ürünleri, mitleri, masalları oluşturduğu ileri sürülmektedir.

Mitlerin bu "ortak öz'ü anlatma" özelliklerinden dolayı ait oldukları kültürdeki insanı anlattığı kadar "öteki insan"ı da anlattığı düşünülmektedir. Bunu coğrafyalar ve kültürler değişse bile mitlerdeki birçok unsurun paralellik göstermesinden anlamak mümkündür. Örneğin Eski Mısır mitolojisinde dünyanın merkezi olarak geçen sedir ağacı, Orta Asya Şaman kültüründe şamanın göğe çıkmak için kullandığı merdiven kabul edilen kayın ya da çam ağacı olarak karşımıza çıkar. Kimi zaman "kutsal Ötüken" değişik anlamlarıyla Orta Asya mitlerinde yer alır. Buket Uzuner'in romanlarında da Defne Kaman'ın kötülüklerden

korunmak için üzerinde taşıdığı ağaç parçası, doğduğu gün üzerine yıldırım düşerek yanan kayın ağacından bir parçadır.

Kahramanın Sonsuz Yolculuğu adlı eserinde Joseph Campbell yeryüzünde yaşanmış her yerde, bütün çağlarda ve her koşulda insana ait mitlerin türediğinden, bu mitlerin insanın vücudunun ve aklının eylemleriyle ortaya çıkan her şeyin esin kaynağı olduğundan söz eder (Campbell, 2017, s. 13).

Başlangıçta hem yaşam kaynağı olan hem yaşamın sonunu getiren bir güç olarak insanın karşısında güçsüz kaldığı doğa vardır. İnsanın ilk mücadelesi de anlayamadığı ve baş edemediği için tanrısal güçler attığı doğaya ve doğa olaylarına karşıdır. Bütün yaratılış mitlerinde gördüğümüz ortak motifler bu görüşü desteklemektedir. Tanrısal güçler atfedilen doğayla başa çıkabilmek için de insanın doğadan ayrı ve üstün kılındığı bir konumlandırma, Eski Yunan'dan günümüze kadar insanlığı şekillendiren etkisini hissettiren bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

Elif Gezin, "Kadın ve Doğa Üzerindeki Tahakküme Alternatif Bir Bakış: Ekofeminizm Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı yazısında bunu bir alıntıyla şöyle ifade etmektedir:

Doğayı insanın hizmetine sürerek bu ikisi arasındaki diyalektik bağı görünmez kılan; bilimsel, endüstriyel ve modern toplumsal yapıların, ne pahasına olursa olsun idealize edilen kalkınma modelini destekleyecek şekilde tasarlandığı sürecin başlangıcından bu yana, doğa üzerindeki tahakkümün yıkıcı etkileri her geçen gün daha net bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. ... (Gezin, 2017, s. 398)

Kültürü "doğanın yarattıklarına karşı 'insanoğlunun' yarattığı her şey" ya da "içinde insanın olduğu tüm gerçeklik, doğanın insanlaştırılma biçimi" olarak gören tanımlar, en baştan insanı merkez alan, onu doğadan ayrı ve üstün kılan bir konumlandırma anlayışının yansımasıdır. Batı düşüncesinin temelini oluşturan bütün ikilikler de (düalizm) buradan genişleyerek modern dünyanın biçimlenmesini sağlar. Kültür-doğa, akıl-doğa, akıl-madde, akıl-duygu, zihin-beden, özne-nesne, erkek-kadın, uygar-ilkel, efendi-köle... şeklinde uzayıp giden düalizmde birinciler değerli, ikinciler ise ikincil konumdadır. Modern bilimin dayandığı ikili karşıtlık anlayışının da toplumsal cinsiyet ayrımından kaynaklandığı göz ardı edilemez.

Feminizmin itiraz ettiği modern dünya anlayışının temelinde olan ve bütün düzeni belirleyen "eril" bakışa, Val Plumwood "efendi" anlayışını da eklemektedir. Plumwood'un sözünü ettiği "efendi anlayışı", feminist kuramların tanımladığı eril kimlikten daha karmaşık, sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyete dayalı tahakküm bağlamında oluşturulmuş çok yönlü ve karmaşık kültürel bir kimliktir (Plumwood, 2017, s. 14). Bu "efendi anlayışı" akla dayalı yaşam biçimlerini pekiştirirken bu eril düşünce, kadının tahakküm altına alındığı kadar kölenin, hayvanın ve doğaya ait her şeyin de tahakküm altına alınması sonucunu

doğurmuştur. Bu bağlamda Plumwood ekofeminizmi (ekolojik feminizm) Yirminci Yüzyılın ikinci yarısının iki büyük toplumsal akımının, feminizmin ve çevre hareketinin ortaya atmış olduğu bir dizi temel soruna verilen bir yanıt ve ortak pek çok soruna hitap eden bir akım olarak tanımlar (Plumwood, 2017, s. 21).

İdealize edilen modern kalkınma modeli, ne pahasına olursa olsun insanın doğayı dize getirdiğini, onu kendi yararına olacak biçimde şekillendirdiğini gösterir gibi olsa da aslında 21. yüzyıla gelindiğinde bugün yaşamakta olduğumuz çevresel sorunların derinliği, bunun bir başarı öyküsü oluşturmadığını göstermektedir. Buzulların erimesi, küresel ısınma, canlı türlerinin neslinin tükenmesi, kuraklık, gıda maddelerinin yetersizliği, temiz hava, su gibi yaşamsal önemi olan temel ihtiyaç kaynaklarının tükenme noktasına gelmesi gibi birçok doğayla ilgili olumsuz duruma, insanlar arasındaki cinsiyet, etnik köken, eğitim, ekonomik koşullar, inanç gibi kültürel sorunların ve eşitsizliğin eklenmesi, insanı bir başka bakış açısına yöneltmiştir. Bu bağlamda ekofeminizm dünyanın bu karmaşık sorunlarına cevap arayan bir akım olarak dikkat çekmektedir.

Gezegimizdeki yaşamın sürdürülebilirliğinin, insanın kendini doğanın efendisi olarak görüp onu hoyratça kullanması anlayışının tehdidi altında gören çevrebilimcilerin, aktivistlerin ve doğrudan bu tehlide maruz kalan insanların -özellikle kadınların- eylemleri çevre konusunda bir bilinç oluşturmada etkili olmaya başlamıştır. 1730'daki ağaçları korumak için onlara sarılan Hintli kadınların Chipko hareketi gibi, HES'ler için köylü kadınların tepkisi de zeytin ağaçlarını korumak için harekete geçen Yırcalı köylü kadınların tepkisi de doğa için kadınların başı çektiği eylemler olarak dikkat çeker.

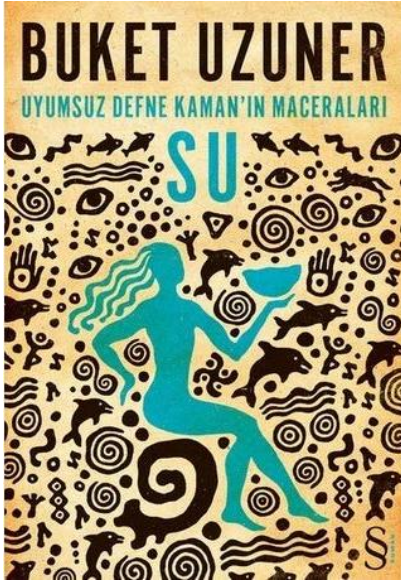
Edebiyat hayatın her alanını içine alan bir sanat kolu olarak çevre konusunu da işlemektedir. Ekoeleştiri açısından değerlendirildiğinde "doğa yazını" olarak kabul edilecek eserde doğa, sadece benzetmelerde yararlanılan bir unsur değil, doğrudan eserin bir karakteridir. Serpil Oppermann'a göre ekoeleştiri, insan ve doğayı birbirinden ayrı görmeyen hem toplumsal hem de biyolojik sistemlere eşit bir ilgiyle yaklaşan çevre merkezli bir kuram olarak tanımlanmaktadır (Opperman, 2012, s. 14).

Bütünsel bir evren anlayışına dayanan ekoeleştiriye göre "evrendeki her şey" birbiriyle bağlantılıdır ve birindeki değişim diğerini de etkiler. Doğadaki hassas ve karmaşık ilişkiler ağındaki dengeyi bozan tek canlı olarak insanı gören ekoeleştirmenlere göre ürettiği hikâyeler ve anlatılar aracılığıyla buna çözüm arayan da yine insan olacaktır. Serpil Oppermann, "Gezegendeki tüm ekosistemlerin bünyesinde yaşayan canlılar su, toprak, hava ile bağlantılıdır. İnsanın bu sistemdeki konumu ve doğaya verdiği zararın edebiyat bağlamında incelenmesi ekoeleştirin başlıca ilgi alanını oluşturur." der (Opperman, 2012, s. 15).

Ekoeleştiri, doğadaki bütün unsurları eşit değerde gören ve yaklaşan derin ekolojiden, modern ekolojiye, iklim bilimi, fizik, biyoloji ve kimya gibi temel doğa bilim dallarıyla sosyal bilimleri, edebiyat çalışmalarını bir araya getiren, disiplinler arası bir bilim dalı olma özelliğine sahip bir edebiyat eleştiri kuramı olarak tanımlanmaktadır. (Opperman, 2012, s. 21)

Buket Uzuner'in bu "doğa yazını" örneği romanlarında Türkiye'deki çevrebilimci bilim insanlarının adları anılmakta, örneğin Türkiye'nin ilk yunus veterineri Erdem Danyer *Su* romanında gerçek adıyla bir roman kahramanı olarak yer almaktadır.

UYUMSUZ DEFNE KAMAN'IN MACERALARI- SU

Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları-Su (2012), gazeteci Defne Kaman'ın kayboluşunu bildirmek için ailesinin karakola başvurmasıyla başlar. Defne Kaman, sokak hayvanlarından Japonya'daki yunusların katledilişine, Sinop'taki nükleer enerji karşıtı hareketlerden namus ya da kadın cinayetlerine kadar (o, bu cinayetlere erkek cinayeti demektedir) çeşitlenen çevreci ve toplumsal cinsiyet anlayışı karşıtı haberler yapmaktadır. Defne Kaman, gazeteciliği ile bir kesimin hoşuna gitse bile bir kesimi rahatsız eden bir duruş sergilemektedir. Anneanne Umay Bayülgen, anne Ayten, abla Aysu'dan oluşan grup Kadıköy Karakolu'ndan içeri girip Komiser Ümit Kaman'la karşılaşır. Komiser Ümit Kaman kendini, kızlarının kayboluşunun üzerinden otuz dokuz saat geçtikten sonra telaşlanmaya başlayan, birbirlerinden farklı tepkiler veren, kadınlardan oluşan en başta "manyak" bulunduğu ailenin ve bu tuhaf olayın içinde bulur. Yıllık izne ayrılmasından bir gün önce dâhil olduğu bu olay, soyadı benzerliğinin de etkisiyle karakoldakilerin de dikkatini çekmektedir. Bir süre sonra şehrin en beklenmedik yerlerinde mavi püsküllü elbisesinden ve kızıl saçlarından sular süzülen Defne, Ümit Kaman'ın karşısına çıkar ve ona üzerinde sayılardan ve birtakım harflerden oluşan şifreli kâğıtlar verir. Ümit Kaman, dedektif romanlarına merakı sayesinde tanıdığı Sahaf Semahat'ın yardımıyla bu şifrelerin Kutadgu Bilig'den dizeler olduğunu anlar. Aynı tarihlerde Kadıköy iskelesinde görülen bir yunus da İstanbulluların ilgisini çekmeye başlar. Defne Kaman, kadın cinayetlerini ele aldığı son yazı dizisi dolayısıyla saklanmak zorunda kalmıştır. Defne Kaman, kocasının ölüm tehditlerinden korktuğu için kendisinden yardım isteyen Sakine Neşeli'nin öldürülmesi ve katil Savaş Neşeli'nin kendisini takip etmesi üzerine ortadan kaybolmuştur. Romanda Defne Kaman'ın yunusun karnında saklandığı ima edilir. Umay

Bayülgen'in gördüğü rüyalar ile Semahat ve Ümit Kaman'a ulaştırılan Kutadgu Bilig dizeleri yardımıyla katil yakalanınca da Defne Kaman ortaya çıkar.

Ekofeminist bir bakış açısıyla yazdığı "tabiat dörtlemesi"nin ilk romanında Buket Uzuner, doğaya dönüş mesajını, roman kahramanlarının yaşamı yorumlayış tarzları ile vermiştir. Romandaki kahramanların hepsi adlandırılmalarından başlayarak "aslolanın doğa olduğu, kadim geleneklerin ve mitolojinin söylediklerinin bugüne de rehber olacağı" mesajdır. Romandaki hiçbir karakterin adı tesadüfi değildir. Anneanne Umay Bayülgen, Defne'nin ölmüş dedesi Korkut Bayülgen, Defne Kaman, anne Ayten, abla Aysu, Aysu'nun kızı Ayperi, Komiser Ümit Kaman, Sahaf Semahat ve diğerlerinin adları düşünülerek seçilmiş adlardır ve bu adlar, kadim mitolojilerde bir kutsal varlığa, yaşamı anlamlandırmakta önemli yeri olan bir kült'e karşılık gelmektedir.

Orta Asya mitlerinde "Umay" hayatın simgesi, kadının ve ocağın koruyucusu, çocuğa "kut"u veren dişi ruh olarak geçmekte ve Prof. Dr. Fuzuli Bayat'ın ifadesiyle Şaman geleneğinde Ülgen'le birlikte anılan önemli bir yere sahip ruhlardan biri konumundadır (Bayat, 2018, s. 66). Yaşar Çoruhlu'nun (2017) eserinde de Umay'ın, tanrıça ya da dişi ruh olarak ele alınabileceği söylenerek, ilk yazılı belge olarak Orhun Abideleri'nde *Tonyukuk Yazıtı*'nın 38. satırında "Tanrı Umay, Kutsal Yer ve Su" ile birlikte anıldığı belirtilmektedir. Kültigin Yazıtı'nın doğu yönünün 31. satırında da Umay, Kültigin'e adını veren kişi olarak geçmektedir (Çoruhlu, 2017, s. 43-44). Kısaca Orta Asya mitolojisinde Umay çok önemli bir yere sahiptir ve yeni doğan çocuğa "kut" vermekten, yeni doğanın plesantını taşımaya, kadını ve çocuğu korumaya, kimi zaman ad vermeye kadar önemli işlevleri yerine getirmektedir.

Defne Kaman'ın anneanesi Umay Bayülgen dış görünümüyle Komiser Ümit Kaman'a içinde bulunulan zamana uymayan, bu nedenle sıra dışı olduğunu düşündürten biridir:

Kayıp kadının anneanesi, aklaşmış uzun saçlarını ne yaşlıları gibi boyayıp fönletmiş, ne yemeni veya eşarpla bağlamış, ne de üstüne türban takmıştı. Bunun yerine, ak saçlarını küçük kızlar gibi başının iki yanından sarkan iki saç örgüsü yapmış, uçlarını boncuklarla bağlamıştı. Yetmiş yaşlarında olmasına karşın, yaşından çok daha dinç ve sağlıklı görünen, orta boylu kadının, sıırım gibi bedenine giydiği adaçayı renkli keten entarisinin eteğinden ve yarım kollarından Kızılderili giysilerindeki gibi uzun püsküller sarkıyordu. Kucağında beyaz hasır şapkası ve güneşe benzeyen turuncu yuvarlak hasır çantasını sımsıkı tutuyordu. (Uzuner, 2012, s. 2-3)

Yaşlı bir kadında iki örgü yapılmış, uçları boncuklarla bağlanmış beyaz saçlar; etekleri ve kolları püsküllü elbise, turuncu, güneşe benzetilen yuvarlak hasır çanta özellikle birlikte geldiği, günün modasına uygun kıyafetleri içindeki kızı Ayten'in ve büyük torunu Aysu'nun yanında daha fazla dikkat çekmektedir.

Karakolda geçen zaman zarfında Umay Bayülgen'in küçük torunu Defne Kaman'ın kaybolması konusunda diğerlerinden farklı bakış açısı, ilginç yorumları, onun sıradan bir anneanne olmadığını göstermektedir. Yazar onun Şaman kültüründeki "Umay"la benzer nitelikleri olduğunu okura hissettirmektedir. Umay Bayülgen'e göre Defne "...zaman zaman yer değiştirir, şekil değiştirir, gider, biraz dolaşır gelir..." (Uzuner, 2012, s. 6) diye anlatılabilen "hınzır" diyerek geçiştirilecek şeyler yapan biridir. Umay Bayülgen aile içinde Defne'ye "Ayçöreği" dediklerini de belirtir. Aslında bütün bu açıklamalar bile romanın başkahramanlarının mitolojik kimlikleri hakkındaki önemli ipuçlarını okura ulaştırmaktadır. "Şekil değiştirme", "bir süre görünmez olma" gibi özelliklerin mitlerde karşılaşılan durumlar olduğunu bilmekteyiz.

Romanın ilerleyen bölümlerinde Umay Otacı Bayülgen'in, Defne'yi bulmasında yardımcı olacağını düşündüğü için Ümit Kaman'a gönderdiği "Su Kitabı"ndan Umay Bayülgen'in mitolojik bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Umay Bayülgen ve eşi Korkut Bayülgen, annesinin bile uyumsuz olduğu için ilgilenmediği Defne'nin ilk öğretmenleri olmuşlar ve "basiret gözü açık" torunlarını Şaman geleneklerine göre doğaya, doğadaki bütün unsurlara saygılı bir birey olarak yetiştirmişlerdir. Umay Bayülgen Defne'nin doğumuyla "Kaman eli"ni vereceği kişiye kavuşmuştur (Uzuner, 2012, s.124). El vermek, el'i yaşatmak da yine en eski geleneklerimizden biridir ve bugün de Anadolu'da yaşayan bütün inançların ve geleneğin kökeninde vardır.

...Benim mucizem okulda ya da mahallede, bir kitapta ya da bir akraba toplantısında çıkmamıştı. Benimki evdeydi ve adı Umay Bayülgen'di. O benim anneannemdi. Kam'dı, otacıydı, bilgeydi, ozandı, şifacıydı, masalcıydı, sağduyuydu, tabiat anaydı, o basiret gözüydü ve beni kurtardı. (Uzuner, 2012, s. 131)

Umay Bayülgen, bir eczacıdır, uzun yıllar da Kalamış'ta oturduğu mahallede eczanesiyle şifa dağıtmıştır. Kocası Korkut Bayülgen de hekimdir ve her ikisi de modern bilimin yetiştirdiği insanlardır. Aile, modern eğitim kurumlarında yetişmenin insanın kökenini unutmamasını gerektirmediğini kanıtlarcasına, yaşadıkları mahalledeki evlerinde doğayla iç içe bir hayat kurmayı ve sürdürmeyi başarmıştır. Bahçesinde fiskiyeli havuzu olan iki katlı ev, organik bitkilerin yetiştirildiği sera, doğaya dönük bir yaşam örneği olarak etraftaki çok katlı beton yapılara rağmen varlığını sürdürmektedir.

Umay Bayülgen'in uyum ve uyumsuzlukla ilgili söyledikleri de Defne Kaman'ın hayat felsefesini oluşturmada etkili olmuştur. Bu, aynı zamanda romanın en önemli ekofeminist mesajlarından birini de oluşturmaktadır:

Herkes tek yaratılmıştı, herkes farklıydı, ama kimse kimseden üstün değildi. Bir ağaç, bir tavşan, bir kuş, bir elma, bir damla su, bir avuç toprak, bir nefes hava ve her canlı farklı ama eşit derecede önemliydi. 'Bütün canlılar candır!' İşte

öğretmenimin ve annemin bilmediği şey buydu. Ben mücadele ederek hep Defne Kaman kalmaya o zaman karar verdim! (Uzuner, 2012, s. 131)

Umay'ın torununa "Defne" adını veriş de mitolojiye uygundur. Umay Bayülgen'in gördüğü bir rüya üzerine torununa Defne adını koymuştur. Umay Bayülgen, kızı Ayten hamileliğinin dokuzuncu ayındayken rüyasında Defne ve Apollon'u görmüş, Yunan mitolojisinde kendisine tecavüz etmek isteyen Apollon'dan kaçan Defne bir ağaca dönüşürken, onun rüyasında Apollon ağaca dönüşmüş, Apollon'dan kurtulan Defne de ormanda mutlu yaşamıştır (Uzuner, 2012, s. 193-194). Bu rüya üzerine kahkahalarla uyanan Umay Bayülgen rüyasını Korkut Bayülgen'e anlatır. Onlar bu rüyaya

Umay Ana

gülerken temmuz ayında olmalarına rağmen bahçelerindeki kayın ağacına yıldırım düşer. Bütün bunları kutlu bir işaret kabul eden Umay Bayülgen de o gün doğan torununa Defne adını verir.

Burada Buket Uzuner iki önemli unsuru öne çıkarmaktadır. İlk olarak Defne mitosu rüyada tersine dönmüştür. Kendisine tecavüz etmek isteyen Apollon'dan kaçan ve kurtuluşu ağaca dönüşmekte bulan edilgen Defne, Umay Bayülgen'in rüyasında kendisine kötülük etmek isteyen edilgen kılan, kendisi özne olan bir Defne'ye dönüşmüştür. Bu özne konumu ekofeminist kurama uygun bir durumdur. İkinci olarak da bütün mitolojik kahramanların doğumu öncesinde işaretler gönderildiği gibi Defne'nin de mitolojik bir kahraman olacağının haberi rüyada anneannesine ayan olmuştur. Ayrıca kayın ağacı Türk mitolojisinde çok önemli bir yere sahiptir. Umay Bayülgen, İslamiyet öncesi Orta Asya Türk mitolojisinde kayın ağacına düşen yıldırımın uğuruna inanıldığından söz ederek Defne'nin doğduğu sabah düşen yıldırımın parçaladığı kayın ağacının parçalarını üzerinde taşımanın uğurundan söz eder:

...Kayın güzeldir, uğurludur, binlerce yıllık sesimizi taşır... Eski Türklerin geleneklerine göre, İslamiyet'ten çok önce, göklerdeki Tengri Ülgen'le karısı tabiat Umay Ene kavgaya tutuştuklarında gök gürler, öfkeyle bağırduklarında şimşekler çakar ve Ülgen daha çok öfkelenip yeryüzüne ateşli oklar attığında yıldırımlar düşermiş. O zaman atalarımız ve ninelerimiz yıldırımın böyle meydana geldiğine inanmış. Bu sebeple yıldırım eğer mübarek kabul edilen bir kayın ağacına düşerse, onun parçalarının uğurlu olduğuna inanır, bu parçaları üstlerinde taşıyarak nazardan, kötü enerjilerden korunduklarını düşünürlermiş. Bugün bu efsaneyi hiç bilmeden Anadolu köylerinde, farklı dinlerden, geleneklerden birçoğumuz hâlâ üzerimizde ağaç parçası taşırız. Çünkü zorbalara belki insanlara

kendi hikâyelerini, belki adlarını unutturur ama hiçbir zorba, insanın kökünü silip yok edemez. Bak, ağaç parçası hâlâ burada! (Uzuner, 2012, s. 196)

Umay Bayülgen'in eşinin adı Korkut Bayülgen de seçilmiş bir addır. Orta Asya Türk mitolojisinde Tengri Ülgen'in karısı tabiat ana kabul edilen hayatın simgesi kadının ve çocukların koruyucusu, çocuğa kut'u (ruh) veren Umay Ene'dir. Romanda da Umay Bayülgen'in kocası mitolojide Bay Ülgen ya da Tengri Ülgen diye anılan kutsal kabul edilen ruhtan esinlenerek oluşturulmuştur. Korkut Ata da yine Türk mitolojisinde bütün boylardaki söylencelerde adı geçen evliya, hekim, şeyh, Şaman, dede, kopuzun ve türkünün mucidi gibi birbirinden değişik işlevlerde tezahür eden bilge bir kişilik olup özellikle *Dede Korkut Kitabı*'nda Oğuz kavminin ad veren, dünyada olup bitenleri bilen, aksakallı arif kişisi olarak geçer (Bayat, 2018, s. 95 vd.). Dolayısıyla romandaki Defne Kaman'ın dedesi Korkut Bayülgen de mitolojide olduğu gibi Umay'a denk, bilge bir karakterdir. Romandaki hekim Korkut Bayülgen de "Korkut"un Türk mitolojisindeki işlevine uygun bir karakterdir.

Defne Kaman, kuşaklar boyu her yeni Kaman'ın devraldığı "Su Kitabı" kendisine emanet edildikten sonra, bir sonraki Kaman'a aktarmak üzere -romanda bu kişinin Aysu'nun kızı Ayperi olacağı hissettirilir- kendi payına düşenleri o kitaba eklemeye başlar. "Su Kitabı" Defne'yi bulması istenen Ümit Kaman'a teslim edildikten sonra Ümit'in okumaları sayesinde Defne'nin yazdıklarını öğreniriz. "Uyumsuz" olarak nitelendirilmesi üzerine Defne'nin yazdıklarından uyum ve uyumsuzluk kavramlarının onun ve anneannesi açısından nasıl yorumlandığı anlaşılır:

Uyum ile uyumsuzluk, gezegenimizin üzerinde durduğu tahterevallinin iki ucundaki ağırlığın adıdır. Yoksa hayvanın uyumsuzuna 'vahşi', bitkinin uyumsuzuna 'yabani', ırkların uyumsuzuna 'barbar', insanın uyumsuzuna -eğer erkeğe dâhî, sıradansa 'belâ' ya da 'ıssız adam', kadının uyumsuzunaysa zaten zeki ve cesur olacağı için toptan 'cadı' dendiğini hepimiz biliriz. Uyum, yalnızca evcilleştirme, düzen ve sistem kurma gibi anlamlar taşımaz, aynı zamanda sistemin parçası olarak bireyseli de yok eder... Bu nedenle şimdiki düzen ve düzenekte, kadının sadece uyumlusu makbul, erkeğin uyumlusu madaradır. (Uzuner, 2012, s. 103)

Defne Kaman'ın "Su Kitabı"na yazdıkları yoluyla ekofeminist kuramın karşı çıktığı türcülük, toplumsal cinsiyetçi söylem de eleştirilmiş, kadim Kaman geleneğinin böyle bir "uyum" anlayışına sahip olmadığı ortaya konmuştur. Defne Kaman ilkokuldayken de anneannesi ve dedesinden öğrendiği "dünyanın merkezi tabiattır ve o da kadındır" (Uzuner, 2012, s. 119) gibi sözleri küçük kâğıtlara yazıp arkadaşlarına dağıttığı için; öğretmeninin bile okumadığı kitaplardan -*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, *Sefiller*, tekerleme gibi ezberlediği *Kutadgu Bilig*, *Don Kişot*, *Manas Destanı*- söz ettiği için öğretmenini kızdırmış, onun sevgisini kaybetmiştir. Annesine, ablasına göre de öğretmenine göre de Defne "uyumsuz" dur.

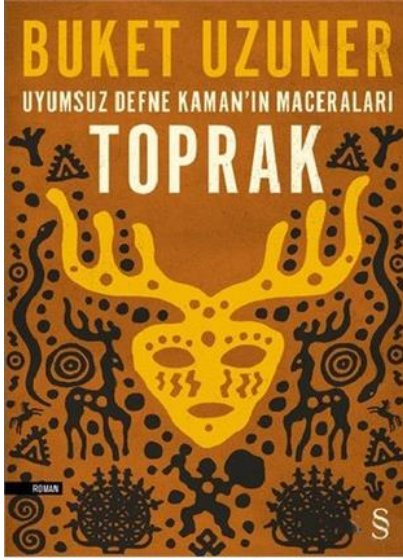
Umay Bayülgen'in Defne'ye "Ayçöreği" demesi de onun *Manas Destanı*'ndaki başı derde düştüğünde kuğuya dönüşen bir mitolojik kahraman olmasından kaynaklanmaktadır. F. Bayat, Türk mitolojisindeki "Ay Tanrı" kavramını açıklarken *Manas Destanı*'ndaki Ay-Çörek'ten de söz eder (Bayat, 2015, s. 268-272). Yaşar Çoruhlu'nun eserinde de Türklerin birçok efsane, masal ve hikâyesinde ayın erkek, güneşin dişi olarak algılandığından bahsedilmektedir (Çoruhlu, 2017, s. 29). Kısaca bütün bu verilere baktığımızda Ayçöreği adı, romanda bu işlevlerin hepsini kapsayan bir anlamda kullanılmıştır, denilebilir. Umay sözcüğündeki "ay" terkibi gibi Ayten, Aysu ve Ayperi adları da yine bu bağlamda düşünülmelidir.

Ayçöreği başı derde girdiğinde nasıl kuğuya dönüşüyorsa Defne de Umay Bayülgen'e göre, başı dertte olduğu için şekil değiştirmiştir. Perşembe akşamından sonra üç kez Ümit Kaman'ın karşısına çıkan Defne'nin mavi püsküllü elbisesinden ve kızıl saçlarından sular süzülmemektedir. Defne elindeki şifreli kâğıtları verip tekrar kaybolur. Ümit Kaman, her seferinde onun yüzünün biraz daha solgunlaştığı ve kâğıdı uzatan ellerinin çok uzun süre suda kalanlarda olduğu gibi buruştuğunu fark eder. Defne'nin kayboluşunun karakola bildirilmesinden sonraki sabah Kadıköy İskelesi'nde bir yunus görülür. Romanda açıkça söylenmese bile, *Manas Destanı*'ndaki Ayçöreği'nin kuğuya dönüşmesi ve bir yunusun karnında saklanan Yunus Kıssası'nın hatırlatılması gibi yollarla Defne Kaman'ın suyun içinde saklandığı izlenimi uyandırılmaktadır. Umay Bayülgen'in de birkaç kez "insan çok uzun süre suda yaşayamaz, ciğerleri buna uygun değil" demesi bu düşünceyi pekiştirmektedir.

Komiser Ümit Haydar Kaman'ın olayı çözmek için seçilmesi de tesadüfen değildir. Kamanlı bir ailenin ortanca oğlu olan Ümit Haydar Kaman, iki yıldır "memleketin en güzel esmeri" diye tanımladığı Tasvir'le farklı mezheplere mensup olduklarından aileler izin vermediği için evlenememektedir. Başlangıçta "manyak" olarak nitelediği Umay Bayülgen'i tanıdıkça ve kendisine teslim edilen şifreleri Sahaf Semahat'ın yardımıyla çözdükçe Kaman geleneğini öğrenmeye başlayan Ümit Kaman, bu yaşadıklarının "basiret gözünü açmaya vesile olduğunu" düşünmeye başlar (Uzuner, 2012, s. 158). Romanın sonunda düğümler çözülürken onun da Tasvir'le evlenme izninin -en azından Tasvir'in ailesinden- çıktığını görürüz.

Bunların dışında romanda adı geçen diğer karakterlerin adları da yine mutlaka bir anlam ifade etmektedir. Bu karakterlere Defne Kaman ve Umay Bayülgen'in kedileri de dâhildir. Kedilerinden birinin ayın dördünde bulunduğu için adı Dört, diğer kedinin ise üç bacağı olduğu için adı Üç'tür.

UYUMSUZ DEFNE KAMAN'IN MACERALARI- TOPRAK

Toprak (2015) romanı “Tabiata zararlı projelerin önüne göğsünü siper ederek dikilen, asırlık yerel tohumları çeyiz sandığında en değerli mücevher olarak saklamayı akıl etmiş, her biri Toprak’ın kızı ve aslen Tabiat Ana Umay’ın torunu olan Anadolu çiftçi-köylü kadınlara” ithafla başlar. Toprak romanı, hacimce daha genişir ve *Su*’da belirsiz kalmış hikâyeler bu romanda çözüme kavuşur.

Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları –Toprak romanı, tarihî eser kaçakçılığı ile ilgili bir haberin izini sürmek üzere Defne Kaman ve Attila Gültekin’in Çorum’a gelmesiyle başlar. Birinci romanda olduğu gibi perşembe günü Defne kaybolur. Vali Sabahattin Ali Okur, Emniyet Müdürü Muhtar Körağaoğlu onu bulmak için birlikte çalışırken rehber olan Kemal, onun oğlu Karaca, arkeolog Güneş Aytan, İstanbul’dan gelen Umay Bayülgen, Sahaf Semahat ve ilerleyen aşamada Komiser Ümit Kaman da olaylara dâhil olurlar. Bu kez Hititlerin antik kent kalıntılarının ortasında Yazılıkaya Tapınağı’nda bir geyik görünür. Geyiğin Türk mitolojinde ve kadim Anadolu kültüründeki öneminden dolayı bu hayvanın “don değiştirmiş bir elçi” olduğunu düşünen Umay Bayülgen, Defne bulunana kadar geyiğin başında nöbet tutar. *Su* romanında Yunus olduğu gibi bu kez elçi Karaca’dır. Karaca’nın telefonuna gelen harf ve sayılardan oluşan Kutadgu Bilig şifreleri, definecilerin çok değerli üç Hitit heykelini çalmak üzere olduklarını, kendilerine tehlike olarak gördükleri Defne’yi ve onu ablası gibi gören Karaca’yı kaçırdıkları; ikisinin bir küpün içinde tutuldukları gerçeğini ortaya çıkarır. Defne Kaman’ın kayıp olması üzerine harekete geçen çevreci gruplar da Çorum’a gelir.

Toprak romanı, macerası, kurgusu ve polisiye unsurları kullanması açısından daha doyurucu ve hacimli bir romandır. Bu romanda da Kaman geleneğinin özellikleri dokuya ince ince işlenmiştir. Ancak Buket Uzuner Toprak’ta kadim Kaman geleneği ile ekofeminizm arasındaki benzer noktaları daha belirgin biçimde okuruna iletmektedir. Romanda, Vali Sabahattin Ali Okur ile Emniyet Müdürü Muhtar Körağaoğlu iki zıt zihniyeti simgelemektedir. Vali’ye “Aslında kadınları anlamak dünyayı, doğayı ve hayatı anlamaktır.” (Uzuner, 2015, s. 50) dedirten yazar, onun karşısına “Öyle doğum moğum, kadın-çocuk meselelerini önemsemek, ‘erkek adam işi’ değildi. Olmaz da! Bozar adamı! Sonra bizi koruyan dengeler bozular, bilirsin sayın valim, aileni asla şımartmayacaksın!” (Uzuner, 2015, s.51) diyen eril zihniyeti temsil eden Emniyet Müdürü’nü koymaktadır.

Bütün mitlerin ve mitolojik kahramanların kültürden kültüre adları değişse bile özde aynı kaldığını, insana özgü olan duyguların da bütün mitolojilerde aynı öz’ün anlatıldığını,

genç yaştaki eşini kaybettiği için yaşama sevincini de kaybeden Kemal Yörüklü'yle konuşan Umay Bayülgen şöyle dile getirir:

Kadim Kamanlık geleneğimizde, yas tutmak, doğum, ölüm ve yaşam kadar özbeöz can hakkıdır. Türk mitolojisi, diğer dünya mitolojileri gibi, ölüm ve yas tutmak haklarını mükemmel destanlarıyla bize aktaran zengin bir şifa kaynağıdır. Senin şifan Erlik Han'da gizlidir Kemal Yörüklü! (Uzuner, 2015, s. 99)

Umay Bayülgen ayrıca Erlik Han'ın Yunan mitolojisindeki Hades'le kardeş sayılacağından söz eder (Uzuner, 2015, s. 102). Buket Uzuner tabiat dörtlemesi olarak sunduğu romanlarında, mitlere psikomitolojik açıdan yaklaşan bilim insanlarının görüşünden yararlanmaktadır. Ancak bu benzerliğe başka bir ayrıntıyı da ekler ve Umay Bayülgen'e, toplumların mitlerindeki benzerliklerden söz ettirirken ayrıntıdaki farkları da belirtir:

Aslında bütün mitolojiler birbirine benzer, fark ayrıntıda gizlidir. Zaten bir kültürü anlamak için onun anadilinin matematiğine bakacaksınız! Bu da o dilde söylenmiş bütün masal ve efsanelerin temelindeki hakkı, hukuku, vicdanı yansıtır...

Türkçe, dünyadaki en demokratik dillerden biridir, çünkü 'o' dediğinde hem dişil, hem eril canları anlatır. Bizim mitolojimiz, erkek-kadın farkı olmayan dilde yazılmıştır ve bu yüzden çok özeldir. Böyle eşsiz eserler ancak tüm canları eşit gören bir zihniyetin anadilinde icat edilebilir. (Uzuner, 2015, s. 102-103)

Toprak romanında mitolojilerdeki mitolojik kahramanların benzerlikleri gibi günlük yaşamdaki pratikler, sağlık için yapılanlar ya da hastalıkları tedavi için uygulanan yöntemler arasındaki benzerlikler de üzerinde durulan unsurlardandır. Örneğin Boyalı Höyük'te toprak bir matarada bal ve arı reçinesi ile karışmış çörekotu tohumlarının bulunması Defne'yi heyecanlandırır; çünkü Umay Ninesinden balla çörekotu karışımının antiseptik etkisi olduğunu öğrenmiştir. Sibirya'daki Türklerin kadim geleneklerindeki tıbbî bilgilerle Hititlerde karşılaşmak Defne'ye şaşırtıcı gelmiştir. Güneş Aytan ise Kızılderili kültürünün de birçok konuda paralellikler taşıdığını belirtir. (Uzuner, 2015, s. 125) Buket Uzuner romanın kahramanlarının üzerinden bütün kültürleri ve çağları aşan bütüncül bir anlayışın varlığını bize bu yolla hissettirmektedir.

Ekoeleştirmenlere göre insan, doğanın bir parçasıdır. Oysa modern bakış açısı insanı doğanın efendisi olarak konumlandırarak doğanın kaynaklarını onun hizmetine sunmuştur. Doğanın kaynaklarını tükenme noktasına getirenin de bu görüşün oluşturduğu insan olduğunu söyleyen ekoeleştirmenler, anlatılarıyla, bu olumsuzluklara çareyi de yine insanın bulacağını düşünmektedirler. Yazar romanda bu görüşünü de yine "yas"ını yaşayıp iyileşebilmek için kendisine başvuran Kemal'le konuşan Umay Bayülgen'e söyler:

Tabiat, hava, su, toprak ve güneşle bir bütündür, onun tüm canlarla birlikte meydana getirdiği mükemmelliği vardır. Bunu bozan, bir anlamda tabiatın tek

kusuru insandır. Fakat aynı zamanda, tıpkı meyvenin çekirdeği gibi, insan tabiatın göbeğinde, geleceğinin umudu olarak yer alır. (Uzuner, 2015, s. 103)

Romanda kadim Kaman geleneğinde de doğaya saygı duymanın, ona zarar vermemenin önemli bir ilke olduğu üzerinde durulmakta, her fırsatta bu görüş tekrarlanmaktadır. *Toprak* romanında Karaca ile sohbet eden Korkut Bayülgen ona “İhtiyacından fazlasını asla öldürmemiştir atalarımız, açgözlülük ve ziyan, Tabiat Ana’ya karşı büyük suçtur ve Umay Ana açgözlü insanlardan daima intikamını alır, daima!” (Uzuner, 2015, s. 115) diyerek açgözlülüğün, ziyan etmenin ve doğanın kaynaklarını hoyratça tüketmenin kadim geleneğimizde yerinin olmadığını anlatmaktadır. Bu ilke aynı zamanda günümüzdeki çevreci yaklaşımların da özünü oluşturmaktadır.

Turist rehberi Kemal Yörüklü’nün oğlu Karaca bilgisayar meraklısı bir gençtir. Babasının tedavisi için İstanbul’a, Umay Bayülgen’e gittikleri zaman Defne ile tanışmış ve arkadaş olmuştur. Defne kendisini uyumsuz gören ve onun tam tersi olan ablası Aysu ile kuramadığı kardeşlik ilişkisini Karaca ile kurmuş, ona kardeşlik duyguları ile bağlanmıştır. Karaca “Ben ekolojik sömürü ve hayvan haklarını, pahalı arabalar ve pahalı futbolculardan daha ilginç buluyorum.” (Uzuner, 2015, s. 149) diyen bir gençtir. O, ekolojistlerin bir temsilcisi gibidir romanda:

Milliyet, din, tarikat, cinsiyet farkları yapay ayrımlardır. İnsana sadece ve tek başına canlı olarak değer veren siyaset ve siyasetçileri yetiştirmeden bu gezegeni kurtaramayız! ...İbnî Sina’nın Arap ve Müslüman olması, Hipokrat’ın eski Yunan ve pagan kültüründen çıkması mı önemli, yoksa insanlığa bağıışı mı?.. (Uzuner, 2015, s. 150)

Kısaca *Toprak* romanında ortaya çıkan Karaca, dokuz yıldır Defne ile yazışarak dostluk, kardeşlik kuran bir genç olarak tanıtılmasına rağmen ailenin bir bireyi şeklinde konumlandırılmış kahramanlardan biridir.

Buket Uzuner, *Toprak*’ta da *Su* romanında olduğu gibi her bölüme bir başlık koymuştur. *Toprak* romanında, tabiat kitabının “Toprak” bölümüne yazılanlardan bir kısmı “Bir Dağ Gibi Düşünmek” başlığını taşımaktadır ve bu bölüm, Kaman geleneğinin toprak ve hayat anlayışını anlatır görünse de sadece bundan ibaret değildir. Bu başlık öncelikle Amerikalı çevreci yazar Aldo Leopold’ün *Bir Kum Yöresi Almanacağı*’nda yer alan makalesinin başlığıdır (Uzuner, 2015, s. 365). Romanda “toprak kitabında” muhtemelen konuşan özne Umay Bayülgen ya da Defne Kaman kadar çevreci bilim insanlarıdır. Böylece “canlı olan her şeyin kendi yaşam hakkı olduğunu, yaşadığımız gezegende hiçbir canlının varlığının diğerinden bağımsız olamayacağını, bu nedenle karşılıklı sorumluluğun süreklilik arz eden bir döngü olduğunu” söyleyen Kaman geleneği ile çevrecilerin üzerinde durdukları ilkeler örtüşmektedir.

İnsanı zaten tabiatın bir parçası kabul edenler, Su, Toprak, Hava ve Ateş, Ağaç ve tüm Canları annesi ve ailesi gördüğünden onları hor görmez, satıp ezmez, ihtiyacından fazlasına tamah etmez, kullanıp atmaz. Onlar, bozulan, ağlayan, kuruyan, hasta, küsmüş Toprak'ın iyileştirilebileceğini bilirler. Çünkü onlar Toprak'ın canlı olduğunu unutmamıştır. Onlara kam ya da Kaman denir. Toprak'ın ruhunu gören bir onlar bir de âşıklar, ozanlar ve divanelerdir. Şimdiki zamanda adları çevre gönüllüsü, tabiat meleği, doğa perisi. (Uzuner, 2015, s. 366)

Buket Uzuner bu pasajda da görüldüğü gibi *Toprak* romanında daha açık olarak, ekofeminist bir bakış açısıyla ve çevreci bir anlayışla doğayı işlemektedir. Aldo Leopold'ün söylediği gibi insan bir dağ gibi düşünüp toprakta yanan yeşil ateşi fark edebilirse hayatta kalabilecek ve gezegeni kurtarabilecektir. Burada sözü edilen “yeşil ateş” in bir efsanenin adı olduğundan söz edilmektedir. Yaşadığı bölgedeki yabanî kurtları yok ederek geyik sürülerini bu yırtıcıların saldırısından kurtaracağını düşünen doğa âşığı adamın yaptığı yanlış üzerinden, doğanın hassas dengeleri vurgulanmak istenir. Yabanî kurtlar yok olunca daha fazla üreyen geyikler daha fazla besine ihtiyaç duymuş, doğanın sunduğu yiyecekler yetmeyince de geyikler açlıktan ölmüştür. Efsaneye göre yalnızca dağ ve toprak, geyiğin fazla ürememesi gerektiğini bilecek kadar uzun yaşamıştır ve bu nedenle dağı ve toprağı dinlemek, dağ gibi düşünmek gerekmektedir (Uzuner, 2015, s. 368-369). Aslında doğanın bir parçası olduğunu unutan insanın doğal dengenin bozulmasına ve felakete yol açtığı söylenmek istenmektedir. Efsaneler de insana bu dengeyi anlatmanın ve göstermenin bir biçimidir.

Romanın önemli motiflerinden biri Türk mitolojisinin en eski dönemlerine kadar inen “geyik” simgesidir. Orta Asya'da Şaman törenlerinde şamanın suretine büründüğü ruhlardan biri olarak geçen geyik simgesi, Türklerin Müslümanlığı kabulünden sonra da birçok anlamıyla çeşitli tarikatlarla ilgili menkıbede karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2017, s. 212-213). Yaşar Çoruhlu, Orta Asya'daki Türklerin inancındaki gök unsuruna bağlı olarak özellikle beyaz geyiğin önemli olduğundan söz ederek peşinden koşan avcıyı yeraltına -yani ölüme- götürmesi hakkında efsaneler olduğu üzerinde durur. Çin kaynaklarından öğrenilen bilgilere göre Göktürklerde deniz tanrıçası kabul edilen bir beyaz geyik efsanesi bulunmaktadır. Bugün Anadolu'da anlatılan alageyik efsanesinin ya da alageyik destanının bu konuyla bağlantısı vardır. Anadolu'da anlatılan geyik ile ilgili efsanelerde geyik, Yörüklerde bolluk bereketin simgesi olarak, kimi yerlerde nazardan korunmak için kullanılan bir simge; kimi efsanelerde de şeyhin bineği olarak geçmektedir.

Toprak romanında Defne Kaman'ın iyilik yapmak, şiddet gören doğayı, insanı ya da hayvan canları korumak için zaman zaman ortadan kaybolduğundan, “hayvan donuna girdiği”nden söz edilerek (Uzuner, 2015, s. 288) doğayı, kültürel mirası korumak için geyik donuna girmiş olabileceği hissettirilir. Romana göre geyik, sadece kadim gelenekte değil,

Anadolu inanışlarında da önemli bir simgedir. Hamile geyiği Hz. Muhammed'in koruduğuna inanılır. Geyiğe zarar verenin "geyik lâneti" alacağına dair söylenceler, çeşitli tarikatlarla ilgili menkıbeler yoluyla Anadolu'nun dokusuna işlemiştir. Geyik, kutsal kabul edilen bir hayvandır (Uzuner, 2015, s. 305 vd.).

Romanda geyik Defne'ye ilk kez, Yazılıkaya'da ay ışığının altında Güneş Aytan'la birlikteyken görünür. Ancak bundan daha önce romanda, Karaca bir çocukken Korkut Bayülgen'le konuştuklarında geyik konusu geçmiş ve Korkut Bayülgen "tanrı nimeti olan geyiğin eski Türklerin yaşamında kurttan ve aslandan daha önemli olduğuna" dair (Uzuner 2015: 114) bilgiler vermiştir. Bir hayvan adı taşıdığı için utanan Karaca'ya Korkut Bayülgen, karacanın geyikle aynı soydan bir hayvan olduğunu, ölmüş annesinin adının da Ceylan olmasından gurur duyması gerektiğini anlatmıştır.

Defne kaybolduktan sonra cuma sabahı Yazılıkaya Tapınağı'nda yabanî bir geyik ortaya çıkar. *Kutadgu Bilig* şifrelerinin geyikle ilgili dizeler olması, Umay Bayülgen'e geyiğin bir işaret olarak ortaya çıktığını düşündürür. Umay Bayülgen o saatten itibaren geyiğe herhangi bir zarar verilmemesi için başında nöbet tutmaya başlar. Umay Bayülgen, Defne'yi bulmanın ve buluncaya kadar Defne'yi sağ korumanın yolunun geyiği korumak olduğu düşünmektedir. Çünkü o bir Kaman'dır ve gördüğü rüyalar, doğanın ve geleneğin bütün şifreleri de bunu söylemektedir.

Defne Kaman'ın kaybolmasını ulusal basına duyurmadan çözmek isteyen vali ve emniyet müdürü, güpegündüz Yazılıkaya Tapınağı'nda yabanî bir geyiğin ortaya çıkışını, beyaz saçlarını iki örgü yapmış, kolları, etekleri püsküllü yeşil keten elbiseli yaşlı bir kadının geyiğin başında nöbet tutuşunu gizleyemeyeceklerini anlarlar. Haberin yayılması üzerine de **DefneKamanNerede** hashtaglarıyla sosyal medya üzerinden haberleşen gençler Çorum'a doğru yola çıkarlar.

Çevreci grupların üç büyük kentten otobüslerle Çorum'a hareketinden sonra düğümler çözülür; Defne ve Karaca, Komiser Ümit Kaman, Kemal Yörüklü ve Defne'nin gazeteci arkadaşı Attila Gültekin'in yardımlarıyla bulunurlar. Yabanî geyik geldiği gibi sessizce gider. Umay Bayülgen kamların "ruha alkış" dedikleri, ruhun şükran uykusuyla beslenmesi diye tanımladıkları kısa bir uykuya yatar. Romanın sonunda Defne Kaman tişörtlerinde **derelerin kardeşliği, yunusparkları kapatılsın** gibi yazılar olan gençlerle konuşarak onlara iyi olduğunun ve tarihi eserlerin güvende olduğunun müjdesini verir. Aynı saatlerde emniyet müdürünün uzak bir ilçeye tayini çıktığı haberi alınır. Onun ailesinin geçmişte "geyik lâneti" aldığı söylentisi yayılır. Böylece söylencelerin mutlaka gerçekleşeceğine dair bir imada bulunulur.

Buket Uzuner romanın sonunda bir kurmaca kişilik olan Defne Kaman özeli üzerinden modern toplumun birbirinden çok farklı, ancak birbirine bağlı gelişmiş birçok sorununa

çözüm arayan Tohum Otizm Derneği, gibi STK'ları anarak dikkatleri, çevrenin talan edilmesi ve sosyokültürel birçok sorunun çözümünün birlikte düşünülmesi gerektiğini savunan ekofeminizme çeker.

UYUMSUZ DEFNE KAMAN'IN MACERALARI– HAVA

Hava (2018) romanında Defne Kaman, nükleer enerji karşıtı bir yazısından dolayı hakkında açılan davanın duruşmasına katılmak üzere Kayseri'ye gelir. Her durumda onun yanında olan anneannesi Umay Nine, artık Kalamış'taki evde onlarla oturan Semahat, İTÜ Fizik bölümünde okuyan Karaca, son bir yıldır Umay Bayülgen'in arkadaşı olan antikacı Ertuğrul Türel de Defne'ye destek olmak ve tarihin her döneminde önemli bir kültür merkezi olan Kayseri'yi görmek için onunla gelirler. Gazeteci Defne Kaman'ın yazılarının takipçisi ve düşüncelerinin destekçisi Kayserili genç avukat Kumru Çalıklı, Defne'nin avukatı olarak bu gruba dâhil olur.

Cuma sabahı görülecek dava için salı gününden gelen bu grup, Kumru'nun yardımıyla Kayseri'yi gezerken Buket Uzuner, ilk iki romanında üzerinde durduğu mesajlarını bu kez Kayseri'nin tarihî kimliği, eserleri üzerinden verir. Gevher Nesibe, Gılgamış gibi kentin dokusunu oluşturan değişik tarihsel katmanların kahramanları anılır. Cuma sabahı davanın görüleceği adliyenin önünde İstanbul'dan gelen çevreci avukatlar, çevreci dernekler kalabalık bir grup oluşturmuşken, davanın yargıcının rahatsızlandığı, bu nedenle davanın dört ay sonraya ertelendiği öğrenilir. Akşam saatlerindeki uçuşa kadar şehirde vakit geçiren gruptan bir ara yorgun olduğunu söyleyerek misafirhaneye gitmek için ayrılan Defne kaybolur. Misafirhanedeki stajyer garsondan Defne'nin misafirhaneden ayrılmadan, yabancı bir dilde telefonla konuştuğunu öğrenen grup, onun çevre ve iklimle ilgili bir toplantı için Türkiye'de bulunan yabancı bilim insanlarını balonla gezdirmek için Göreme'ye gittiğini düşünürler. Semahat'ın çağrısı ile Amerika'dan gelen Güneş Aytan, Defne'nin yeğeni Ayperi, Karaca ve avukat Kumru Göreme'ye hareket ederler. Balonun yere indiği ve geziye katılanların dağıldığı esnada gökyüzünde bir kartal görürler. Üzerlerinde daireler çizerek uçan kartalın Türk mitolojisinde adaleti simgelediğini belirten Umay Bayülgen Defne'yi orada beklemenin gereksiz olduğunu, kendisinin ve Defne'nin aynı gece aynı rüyayı görmüş olmalarının buna işaret ettiğini ve İstanbul'a dönmeleri gerektiğini söyler.

Hava romanı birçok motifiyle *Su* ve *Toprak*'ta üzerinde durulan kadim Kaman geleneğinin, Orta Asya, Sibiryta mitolojileri ile Anadolu'nun kadim uygarlıklarının kültürel izlerinin iç içe geçişini, bu kez coğrafya olarak seçilen Kayseri üzerinden ele almaktadır.

Milattan önce Asurlular tarafından kurulmuş kentte daha sonra Kapadokya Krallığı, Medler, Persler, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans), Selçuklular ve Osmanlılardan izler vardır. Birbirini izleyen farklı kültürlerin hepsinin iç içe geçtiği kentte *Hava* romanında özellikle Selçuklulardan kalan Anadolu'nun ilk tıp okulu olan Gevher Nesibe Şifahanesi üzerinde durulur. Yazar, Umay Bayülgen'e, Gevher Nesibe'nin başı açık, saçları örgülü, at binen, o çağda hastaları su sesi ve müzikle tedavi eden kadim Kaman geleneğinden gelen bir "kam" olduğunu söyleyerek önceki romanlarında da belirttiği kadını ve erkeği eşit gören, doğaya saygılı eski Türk anlayışının bakış açısını vurgular: "13. yüzyılda Avrupa'da ruh sağlığı hastaları uzak adalara sürülüp ölüme terk edilirken, Gevher Nesibe Kayseri'de onları su ve müzikle tedavi edilecekleri bir şifahane, yani hastane yapılmasını düşünecek kadar büyük bir uzak görüşlülüğe sahipti." (Uzuner, 2018, s. 50)

Romanda önceki romanlarda olduğu gibi sıkça tekrarlanan unsurlardan biri de Kaman geleneğinin türkülüğe karşı oluşudur. Konu, günümüzde çok tartışılan vegan ya da vejetaryen anlayışları üzerinden ele alınır:

Bizim Kam geleneğimizde her canlıya saygı göstermek, hiçbirini küçük görmemek ve fenalık yapmamak kuraldır. Yine kadim geleneğimiz, bütün canlıların birbirine bağımlı olan hayatını – şimdi adına ekolojik döngü dediğiniz şey – binyıllardır zaten savunur. Yunus balık yer, kurt geyik, kartal yılan, kedi fare, at ot yer. Onlar buna mecburdur. Ancak insan farklıdır, çünkü o ne yiyeceğini seçebilir. İsteyen geleneğine uygun olan hayvanın etini, isteyen sadece ot yiyebilir. En mühimi hayvanlara eziyet, işkence ve israf bütün inançlar gibi Kamlık'ta da haramdır, günahdır, yanlıştır. (Uzuner, 2018, s. 82)

Romanda günümüzde doğanın kaynaklarının tükenme noktasına gelmesi, doğadaki dengenin bozulması gibi çevre sorunlarının sebebinin kadim geleneğin dışına çıkmak olduğu üzerinde durulur. Kadim Kaman anlayışından uzaklaşan insan, doğaya verdiği zarar ve başka canlılara işkence etmek kadar kanser gibi ölümcül hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalarak kendisine de zarar vermektedir, denmektedir.

Tabiat Dörtlemesini oluşturan ilk üç romanın genel olay örgüsündeki düğümlerinden biri de Sahaf Semahat'ın neden ve kimden kaçtığıdır. *Hava*'da bu düğüm de çözülmüştür. Semahat'ın gerçek adının Bahar olduğu, Nevşehirli varlıklı bir ailenin çocuğu olduğu, henüz ortaokul öğrencisiyken öz dayısının tecavüzüne uğrayıp hamile kaldığı, ailesinin bu durumdan onu sorumlu tuttuğu ortaya çıkar. Semahat'ın annesinin kızına gizlice kürtaj yaptırması, bu operasyon sonucunda kızın organlarının zarar görmesi gibi bir dizi olumsuzluk da romana dâhil edilmiştir (Uzuner, 2018, s. 101-106). Yazar bu motifle bir kez daha ekofeminist anlayışın üzerinde durur ve kadına, çocuğa tahakküm eden eril "efendi" anlayışının eleştirisini de yapar.

Hava romanında Buket Uzuner'in asıl vurgulamak istediği ise, çevre, kadın, enerji politikaları ve hayvan hakları üzerine yazılar yazan gazeteci kadının kendini özgür hissedememesi, yazılarında suç teşkil edecek unsurlar olmamasına rağmen yargılanmaya maruz bırakılmasından kaynaklanan şiddeti artarak süren baskıdır.

Defne Kaman Kayseri'de her gittiği yerde kiminde garson, kiminde polis memuru olarak karşısına çıkan biri uzun boylu, diğeri kısa boylu iki kişinin onu izlediğini hissetmektedir. Bu iki kişi Defne'ye Kayseri'ye geldiği gece, misafirhanedeki odasında gördüğü rüyada onu sorgulamaya gelen "iklim Değişikliğini İnkâr Bakanlığı" (Uzuner, 2018, s. 17) çalışanı olan biri kısa, diğeri uzun boylu memuru hatırlatmaktadır. Çevre, kadın sorunları ve hayvan haklarıyla ilgili yazılar yazan bir gazetecinin hakkında dava açılması, onu destekleyen grupların derneklerin herhangi bir taşkınlığa yol açmaması için davasının bir Anadolu kentinde görülecek olması gibi olumsuzluklar Defne'nin üzerinde takip edildiğini hissettirecek bir baskı oluşturmuştur.

Davasının görüleceği günün öncesindeki perşembe akşamı telefonuna gelen mesajla işten çıkarıldığını öğrenmek de Defne'nin umutsuzluğa düşmesinin sebeplerinden biridir (Uzuner, 2018, s. 186). Yaşadığı daha önceki olaylarda yanında olan gazetenin genel yayın müdürü Cemal Dokuzoğlu istifaya zorlanmış, yerine başkası getirilmiştir.

Kadim Türk geleneğinde kartalın Gök Tanrı'nın simgesi olarak geçtiğini belirten Yaşar Çoruhlu, bu simgenin hükümdarlık, güç ve adaleti temsil ettiği üzerinde durmaktadır. Yakutlarda en yüksek ruhları taşıdığına inanılan kartal, Gök Tanrı'nın timsali olarak Şaman ruhunu ifade eden Dünya Ağacı'nın tepesinde tasavvur edilmektedir. Kartal olumsuz kavramlara karşı iyi olan unsurları temsil eden anlamıyla Irk Bitig'te geçmektedir. Kartal simgesi özellikle hükümdarlık, güçle ilgili anlamlarıyla İslamiyet sonrasında da devam etmiş ve kimi zaman arma olarak da kullanılmıştır (Çoruhlu, 2017, s. 203).

Romanda biri bilge kaman Umay Nine, diğeri genç kaman Defne aynı gece aynı rüyayı görürler. Rüyalarındaki kartalın gözleri masmavi, gagası turuncu, göğsü beyaz, kanatları demirden, karnı ise simsiyahtır. Bu görünümüyle hem çok güzel hem de çok korkunçtur. Bu kartal rüyalarında iki kamanı da alıp uçurmuş, dalları kalenin içine uzanan 'hayat ağacı'nın altına bırakmıştır. Umay Nine'nin rüyasında ağacın altında saçları iki örgülü çocuk Defne vardır, Defne'nin rüyasında ise onu ağacın altında saçları iki örgülü Ayperi beklemektedir. Rüyadaki kartal uçup kalenin en tepesine konar ama o uçta bayrak olması gereken direktte bayrak yoktur. (Uzuner, 2018, s. 319-320) Bu bilgilerle birlikte Umay Nine rüyayı ve aslında Defne'nin gönderdiği mesajı yorumlar:

Ayçöreğim demiş ki, 'adaletin olmadığı bir yerde ben hareket edemem. Bazen durmak, güç toplamak için çekilmek ve beklemek gerekir. Daha ne desin be evladım?' ... Ayçöreğim, Defnem artık bize ses vermez. ... Bu kartal dönüp,

'Hayat Ağacımız'ın tepesine oturmadan, adalet yurduna, evine dönmeden Defnem geri gelmeyecek...(Uzuner, 2018, s. 321)

Roman, Umay Nine'nin bu yorumu üzerine bütün grubun Kalamış'taki eve dönüp Defne'yi orada beklemeye karar vermesiyle sonlandırılır. İlk iki romandan farklı olarak *Hava*, belirsizlikle sona erer. Adalet geri dönecek mi, genç kaman Defne geri gelecek mi, Defne'nin çocuk kaman Ayperi'yi yetiştirebilecek fırsatı olacak mı, sorularının çözümü Tabiat Dörtlemesi'nin son romanına, *Ateş'e* bırakılır.

SONUÇ

Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları –Su, Toprak ve Hava yazarının da belirttiği gibi bir doğa yazını örneğidir. Buket Uzuner bu romanları doğayla iç içe yaşamış, doğanın ritmini kendi iç ritmi olarak geliştirmiş kadim Kaman geleneğinin izlerini takip ederek günümüzün önemli düşünce akımlarından biri olan ekofeminist bir yaklaşımla yazmıştır. Romanların üçünde de yazar, kahramanlarının yaşadıkları üzerinden bilge kaman Umay'ın ağzından Kaman geleneğinde kadın ve erkeğin eşit olduğu, hayatın bütün meşakkatlerine beraber çözüm ürettiği, doğaya saygılı, bütün canları eşit gören bir anlayışın hâkim olduğunu söylemektedir. Bu anlayış, ekofeminizmin ilkeleriyle örtüşmektedir.

Yazar, romanları için Anadolu'nun tarihi dokusu açısından dikkat çeken üç kentini - *Su* romanı için İstanbul'u, *Toprak* romanı için Çorum'u, *Hava* için de Kayseri'yi - seçmiştir. İstanbul'da aile içi şiddeti ve kadın cinayetlerini; Çorum'da tarihî eser kaçakçılığını, Kayseri'de nükleer enerjiyi konu olarak ele almıştır. Bu konuların hepsinde hırsına yenilen insanın insana, doğaya, kültüre verdiği zararı anlatmış; doğaya zarar verenin karşısına Kaman geleneğini yaşatan Umay Bayülgen ve Defne Kaman'ı koyarak iyileşmenin yolunu göstermiştir. Buket Uzuner'in yapmak istediği de ekoeleştirilenlerin söylediği gibi doğaya zarar veren insanın yine anlattığı hikâyelerle onu iyileştireceğidir.

Romanlarda Türk mitolojisinden, özellikle hayvan mitoslarından yararlanılmıştır. Uzuner, *Su*'da yunus, *Toprak*'ta geyik, *Hava*'da ise kartal simgesi üzerinden mesajlarını iletmiştir. Bu üç hayvan simgesi, kadim mitolojinin önemsedığı hayvanlar olduğu kadar İslamiyet'ten sonraki dönemlerde de birçok menkıbede, efsanede adı geçen hayvanlardır. Yazar böylece çağlar, coğrafyalar, inançlar değişse bile insanın özünün aynı kaldığını söyleyen psikomitolojik bakışı da doğrulamaktadır. Yazarın romanlarına eklediği polisiye olayın çözümü, *Kutadgu Bilig*'den alınan dizelerin ışığında sağlanır. Bu da romanda yazarın üzerinde durduğu, Kaman geleneğinin söyledikleri ile İslamiyet'ten sonra yazılan ilk eserlerden biri olan *Kutadgu Bilig*'deki temaların birbirini tamamladığı ve özde aynı olduğu mesajını desteklemektedir.

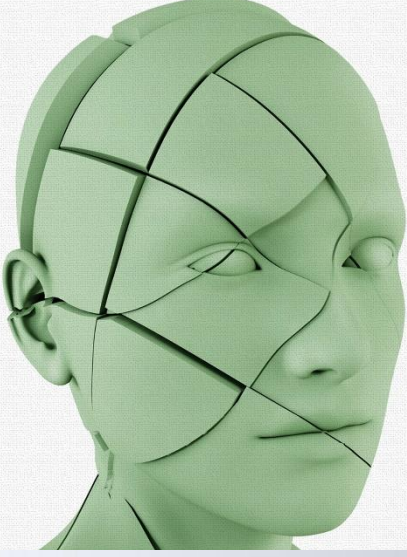
Buket Uzuner'in henüz ilk üçü tamamlanmış tabiat dörtlemesi, zaman zaman tekrara düşülmesi, olay örgüsünün zayıflaması, polisiye kurgunun kimi zaman inandırıcılıktan uzaklaşması gibi yönleriyle eleştirilebilir. Ancak genel olarak yazar bize kadim geleneğimizle ve yaşadığımız topraklarla ilgili güzel bir hikâye anlatmış; farkında olmadan içselleştirdiğimiz kadim değerlere dikkat çekmiş; doğaya dönüş ve onunla uyumlu bir yaşam arayışının mümkün olduğunu ileri sürmüş; üstelik edebiyatımıza şimdiden gerçekten yaşadığına inanılan bir karakteri, Defne Kaman'ı kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Bayat, Fuzuli (2015). *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)-1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, Fuzuli (2018). *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi, Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler, İyeler ve Demonoloji)-2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Campbell, Joseph (2017). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*.S. Gürses (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Çetin, Oya Beklan (2005). "Ekofeminizm: Kadın- Doğa İlişkisi ve Ataerkillik". *Sosyoekonomi*, 2005-1: 61-76.
- Çoruhlu, Yaşar (2017). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Doğan, Süreyya (2017). "Ekoeleştiri ve Buket Uzuner'in Romanları". *Kesit Akademi Dergisi*, 11: 673-692.
- Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat*. (2012). Opperman, Serpil (Ed.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gezgin, Elif (2017). "Kadın ve Doğa Üzerindeki Tahakküme Alternatif Bir Bakış: Ekofeminizm Üzerine Bir Değerlendirme". *Border Crossing*, 7 (2): 395-412.
- Leverink, Joris. "Maria Mies İle 'Ekofeminizm': Sıkı Çalışma ve Büyük Sevinç Hakkında Bir Konuşma" <http://www.toplumsol.org/maria-mies-ile-ekofeminizm-siki-calisma-ve-buyuk-sevinc-hakkinda-bir-konusma-joris-leverink/> 9 Haziran 2014 (Erişim: 13.02.2019)
- Levi-Strauss, Claude (1986). *Mit ve Anlam*. Ş. Süer, S. Erkanlı (Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Plumwood, Val (2017). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. B. Ertür (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Saydam, M. Bilgin (2017). *Deli Dumrul'un Bilinci "Türk-İslam Ruhu" Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Shiva, Vandana, Mies, Maria (2018). *Ekofeminizm*. İlknur Urkun Kelso (Çev.). İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi.

- Türk, Seçil Mine (2017). "Ekofeminizm ve Dualizm Fikri". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 24: 377-392.
- Uzuner, Buket. (2012). *Su*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Uzuner, Buket. (2015). *Toprak*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Uzuner, Buket. (2018). *Hava*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Wall, Derek (2013). *Yeşil Politika*. İlknur Urkun Kelso (Çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Yılmaz, Ayfer (2015). "Buket Uzuner'in 'Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları Su' Adlı Romanı Hakkında bazı Değerlendirmeler". *Asos Journal The Journal of Academic Social Science*, 10: 101-122.
- Yusuf Has Hacib (2017). *Kutadgu Bilig*. A. Çakan (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TÜRK BİLİMKURGU
EDEBİYATI
VE ARKETİPLER
DR. VELİ UĞUR

ZEYNÎ EFENDİ'NİN
ENVÂRÜ'L HÜDÂ'SI
ÜZERİNE
DİL İNCELEMESİ

MURTADHA S. NAJMUDEEN

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı
Halit Ziya Hikâyeciliğinde
Renklerin Dili

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

